Examen HAVO

2016

tijdvak 2
dinsdag 21 juni
13:30 - 16:30 uur

economie

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 27 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 47 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Opgave 1

Grand Canyon
In zijn jaarlijkse toespraak tot het volk bracht de Amerikaanse president Barack Obama de groeiende kloof in de inkomens- en vermogensverdeling in zijn land ter sprake.

In 2012 bezit in de VS 10% van de mensen ruim drie kwart van het totale vermogen. Meer vermogen leidt tot meer inkomen en meer inkomen leidt tot meer vermogen. Het aanpakken van de ongelijkheid is mijn ambitie voor de komende jaren.

Een ongelijke vermogensverdeling leidt tot een ongelijke inkomensverdeling omdat mensen uit hun vermogen inkomen ontvangen, zoals rente.

1p **1** Is vermogen een voorraadgrootheid of een stroomgrootheid?

1p **2** Leg uit dat een ongelijke inkomensverdeling kan leiden tot een ongelijkere vermogensverdeling.

Gebruik bron 1 en 2.

2p **3** Welke verdeling was in 2012 in de VS ongelijker, de primaire inkomensverdeling of de vermogensverdeling? Licht je keuze toe.

In 2012 bedroeg het totale vermogen in de Verenigde Staten 54.000 miljard dollar, verdeeld over 300 miljoen inwoners.

Gebruik bron 2.

2p **4** Toon met een berekening aan dat gemiddeld per inwoner de 10% rijkste inwoners 30 maal zoveel vermogen hadden als de overige 90% van de inwoners.

President Obama vraagt zijn minister van Financiën om een beleidsvoorstel met maatregelen die een nivellerend effect hebben op zowel de primaire als de secundaire inkomensverdeling.

2p **5** Geef namens de minister een beschrijving van
- een overheidsmaatregel die een nivellerend effect heeft op de **primaire** inkomensverdeling en
- een overheidsmaatregel die een nivellerend effect heeft op de **secundaire** inkomensverdeling.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Opgave 2

De prijs van snelheid
4G is de nieuwe standaard voor mobiel internet geworden. Door de nieuwe technologie kan er tot tien keer sneller data worden gestreamd. Dat betekent razendsnel browsen, foto's uploaden en streamen van muziek en filmpjes. Momenteel zijn er acht telecombedrijven die 4G-abonnementen in diverse bundels (sms-en, belminuten en mobiel internet) aanbieden.

1p **6** Is er bij het aanbieden van 4G-abonnementen sprake van een heterogeen oligopolie of een homogeen oligopolie? Licht je keuze toe.

In een directievergadering van één van de aanbieders van 4G ontstaat het volgende gesprek.

De algemeen directeur:
"Bij de huidige prijs van een 4G-abonnement hebben we bijna 17 jaar nodig om de miljardeninvestering van de 4G-licentie terug te verdienen. Om de omzet te verhogen en de terugverdienperiode te verkorten stel ik voor de abonnementsprijs te verhogen."

De financieel directeur:
"Dat lijkt mij niet verstandig. Omdat de vraag prijselastisch is, moeten we de abonnementsprijs juist verlagen om de omzet te verhogen."

De marketingmanager:
"Wij zijn actief op een markt van oligopolie en dan kan zowel het verhogen als het verlagen van de prijs leiden tot minder omzet."

1p **7** Leg de reactie van de financieel directeur uit.

2p **8** Leg de reactie van de marketingmanager uit.

Na enige tijd blijkt dat de prijzen van alle 4G-abonnementen stijgen. De mededingingsautoriteit heeft aangekondigd onderzoek te doen naar eventuele prijsafspraken. Prijsafspraken kunnen namelijk leiden tot maatschappelijk welvaartsverlies.

2p **9** Leg uit dat het maken van prijsafspraken op deze markt via verandering van het consumentensurplus en het producentensurplus kan leiden tot maatschappelijk welvaartsverlies.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Door de komst van de 4G-netwerken neemt de vraag van huishoudens naar internet via de kabel af. Momenteel voorzien twee kabelbedrijven ongeveer 7 miljoen huishoudens van vaste internetaansluitingen via de kabel. Beide bedrijven willen de concurrentie met de aanbieders van 4G-netwerken aangaan en overwegen een alternatief voor mobiel internet aan te bieden: een landelijk dekkend netwerk van wifi-hotspots via de kabel.
De mededingingsautoriteit beschikt over gegevens over de plannen van beide kabelbedrijven (zie bron 1, 2 en 3).

Gebruik bron 1 en 2

2p **10** Laat met een berekening zien dat de winst van Megabit € 1.420 miljoen bedraagt indien Megabit wel en Interbyte niet overgaat tot de aanleg van mobiel internet via wifi-hotspots.

De mededingingsautoriteit stelt: “Uit de pay-offmatrix blijkt dat beide bedrijven in een gevangenendilemma terecht kunnen komen. Indien beide bedrijven een uitweg zoeken uit dat dilemma kan dat nadelig zijn voor de mobiele-internetgebruiker.”

Gebruik bron 3

3p **11** Leg de stelling van de mededingingsautoriteit uit. Gebruik daarbij de volgende stappen:
- bepaal eerst de dominante strategie van beide kabelbedrijven;
- leg vervolgens uit dat er sprake is van een gevangenendilemma;
- beargumenteer tenslotte dat de uitweg uit het dilemma nadelig kan zijn voor de mobiele-internetgebruiker.

Gebruik ongeveer 50 woorden.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Opgave 3

Roebel in de val

Rusland is een belangrijk exportland van olieproducten. Doordat in 2014 de wereldmarktprijs voor olie aanzienlijk was gedaald, liepen de ontvangsten uit export in Rusland sterk terug. De koers van de Russische roebel zette een daling in waar geen einde aan leek te komen. Als gevolg hiervan zagen Europese exportbedrijven hun concurrentiepositie ten opzichte van lokale bedrijven in Rusland verslechteren. In verband met de koersdaling van de roebel nam de inflatie in Rusland ondertussen toe. In datzelfde jaar werd Rusland getroffen door economische strafmaatregelen van de kant van de EU vanwege de rol die het land speelde in het conflict in het buurland Oekraïne. Rusland reageerde met een boycot van zuivel, vlees, vis en fruit uit de EU. Als gevolg hiervan namen deze producten in Rusland nog extra in prijs toe.

Gebruik bron 1.

2p **12** Bereken met hoeveel eurocent de waarde van de roebel is **gedaald** tussen 1 januari 2014 en 22 november 2014.

2p **13** Leg uit dat de koersdaling van de roebel heeft kunnen leiden tot een verslechtering van de concurrentiepositie van Europese exportbedrijven ten opzichte van lokale bedrijven in Rusland

1p **14** Verklaar de extra prijsstijging van zuivel, vlees, vis en fruit in Rusland als gevolg van de boycot.

Om de koersdaling van de roebel tegen te gaan, nam de Russische Centrale Bank de volgende maatregelen:
- oktober 2014: interventies (aan- en verkopen) op de valutamarkt;
- 3 november 2014: verhoging van het officiële rentetarief tot 9,5%.

2p **15** Leg uit dat door verhoging van de rente de koersdaling van de roebel kon worden beperkt.

Gebruik bron 2.

2p **16** Vond de valuta-interventie in 2014 plaats op 27 of op 29 oktober? Verklaar het antwoord.

Olieproducten worden wereldwijd afgerekend in Amerikaanse dollars. Door de aanhoudende daling van de olieprijs werd het voor de Russische Centrale Bank in de volgende jaren steeds moeilijker om via interventies op de valutamarkt de koersdaling van de roebel tegen te gaan.

2p **17** Verklaar dat het voor de Russische Centrale Bank steeds moeilijker werd om via interventies op de valutamarkt de koersdaling van de roebel tegen te gaan.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Opgave 4

Is participeren te stimuleren?
Uit een onderzoeksrapport naar het Nederlands emancipatiebeleid (2014):

> Het emancipatiebeleid van de Nederlandse overheid was in de periode 2001-2012 gericht op het verhogen van deelname van vrouwen aan betaalde arbeid. Vooral in de levensfase dat vrouwen kinderen krijgen, bleek de arbeidsdeelname sterk af te nemen. Het gevolg was dat een groot deel van de moeders volgens de definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) niet economisch zelfstandig was.

Diana is 38 jaar, gescheiden en heeft een baan waarmee ze bruto € 500 per maand verdient. Daarnaast verhuurt ze een kamer aan een student voor € 300 per maand. Haar voormalige echtgenoot betaalt haar € 350 alimentatie per maand.

Gebruik bron 1 en 2.

2p **18** Bepaal met een berekening of Diana volgens de definitie van het CBS economisch zelfstandig is of niet.

> Een conclusie uit het rapport:
> Met name moeders met een middelbaar onderwijsniveau hebben profijt gehad van het overheidsbeleid in de periode 2001-2012 om de arbeidsdeelname van moeders te verhogen.

1p **19** Noem een overheidsmaatregel waardoor de arbeidsdeelname van moeders kan toenemen.

Gebruik bron 3.

2p **20** Onderbouw de bovenstaande conclusie uit het rapport met behulp van een berekening voor elke groep.

> Een ander fragment uit het rapport:
> Veel hoogopgeleide vrouwen stromen niet door naar de top van het bedrijfsleven. De gedragscode ‘Vrouwen naar de Top’ kan gezien worden als een vorm van zelfbinding van de ondertekenende bedrijven, vooral als deze hun deelname en de stand van zaken ten aanzien van het gestelde doel publiceren in hun jaarverslag en op hun website.

Gebruik bron 4.

2p **21** Leg uit dat vooral door de publicatie in het jaarverslag en op de website de ondertekening van de gedragscode ´Vrouwen aan de top´ kan werken als een vorm van zelfbinding.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Opgave 5

Accijnzen, de grens bereikt?
In de periode 2002 tot en met 2012 is de accijns op een flesje bier met ruim 78% verhoogd. Volgens de Vereniging van Bierbrouwers (VvB) hebben de accijnsverhogingen geleid tot prijsverhogingen en omzetdalingen van flesjes bier in de supermarkten. Omdat de VvB wil dat de laatste accijnsverhoging door de staatssecretaris van Financiën wordt teruggedraaid, heeft de vereniging onderzoek laten uitvoeren naar de gevolgen van de accijnsverhogingen.

1p **22** Gaat de VvB uit van een prijselastische of prijsinelastische vraag naar flesjes bier? Verklaar het antwoord op basis van bovenstaande tekst.

Gebruik bron 1 bij de vragen 23 en 24.

2p **23** Noem een ander soort belasting waarvan de Nederlandse overheid de opbrengst kan mislopen als gevolg van het grenseffect. Licht het antwoord toe.

1p **24** Neem de tekst in bron 1 bij het substitutie-effect over op je antwoordblad en vul deze zo aan dat dit effect juist wordt weergegeven.

Gebruik bron 2 en 3.

2p **25** Bereken hoeveel procent de verkoopprijs van een flesje bier in Nederland hoger is dan in Duitsland als de toegevoegde waarde in beide landen gelijk is.

De staatssecretaris van Financiën is niet van plan de laatste accijnsverhoging op een flesje bier terug te draaien en doet de volgende twee uitspraken.

uitspraak 1:
“De prijs van een flesje bier is in de periode 2002 - 2012 minder gestegen dan de consumentenprijsindex.”
uitspraak 2:
“De bierconsumptie is de afgelopen periode gedaald omdat de leeftijdsgrens, waarop alcohol mag worden geconsumeerd, is verhoogd.”

Gebruik uitspraak 1 en bron 4.

2p **26** Is uitspraak 1 van de staatssecretaris juist? Licht het antwoord toe met een berekening

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Gebruik uitspraak 2.

2p **27** Maak de onderstaande tekst economisch correct.

Als gevolg van de accijnsverhoging zal de …(1)… van een flesje bier …(2)… verschuiven.

Als gevolg van de verhoging van de leeftijdsgrens waarop alcohol geconsumeerd mag worden zal de …(3)… van flesjes bier …(4)… verschuiven.

Kies uit:

bij (1) aanbodlijn / vraaglijn

bij (2) naar boven / naar beneden / niet

bij (3) aanbodlijn / vraaglijn

bij (4) naar links / naar rechts / niet

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.